

Kabdebó Sándor

KODÁLY MONDTA – VAJON MIT MONDANA MA?

Nyilvánvaló, hogy a cím történelmietlen, csakúgy, mint a „mi lett volna ha?” kérdés. Mégis, talán érdemes gondolkozni kicsit azon, hogy az utóbbi ötven évben nagyot változott világ zenei kihívásaira hogyan válaszolhatunk. Kodály nevében tenni mindezt inkább csak játék a szavakkal, ám minden gyakorló muzsikust foglalkoztat legalább két kérdés: egyrészt, hogy merre tart ma a zene, másrészt mit és hogyan tanítsunk belőle, hogy a felnövekvő nemzedékek az általunk (persze többes szám esetén adódik a kérdés: kik által?) elképzelt legtöbbet, legjobbat kapják.

Az is nyilvánvaló, hogy ez a tanulmány nem (sem) fogja megválaszolni a feltett kérdéseket, mert ezekre a kérdésekre még nincs válaszunk. De talán nem haszontalan dolog a kérdések föltétele sem. Talán közösen továbbgondolkodva egy apró lépéssel közelebb kerülhetünk egy jövőbeni megoldáshoz.

„Aki nem tud írni-olvasni, arról azt mondják: analfabéta. [...] Így van a zenében is. Aki a zenét nem tudja olvasni: zenei analfabéta. [...] Gyakran halljuk: nem értek a zenéhez, szüleim szegények voltak, nem tudtak taníttatni. A zenei műveltséget nem pénzen mérik. Munka az ára s arra mindenkinek joga van. [...] De nem is a hangszer az első. Mélyebb zenei műveltség mindig csak ott fejlődött, ahol ének volt az alapja. A hangszer a kevesek, kiváltságosak dolga. [...] Aki csak hangszerrel együtt ismeri a kottát, egész életére nem szabadul a hangszerfogások kísérő képzetétől [...] Úgy olvas, mint aki bottal jár. [...] Átvitt értelemben analfabétának nevezik azt is, aki tud ugyan olvasni, de nem azt olvassa, ami érték s nem tud különbséget tenni jó és rossz között.”

Látnunk kell, hogy Kodály fenti néhány mondata ma is milyen tökéletesen megállja a helyét. Ez szomorú annak fényében, hogy – mint később látni fogjuk – Kodály úgy hitte, létezik olyan szisztéma, ami orvosolná a zenei műveletlenség problémáját. Kodály nem köntörfalaz, nagyon tisztán fogalmaz. Kiemelném a munkához való jog gondolatát, mert a mai iskolarendszer, az oktatási módszerek egyre inkább eltolódnak a szórakoztatás, ismeretterjesztés, a ”könnyen-gyorsan-gondtalanul-vágyak” irányába. Az oktatás leg-súlyosabb kérdése, hogy hogyan lehet a tömegeket (értsd: motiválatlan átlaggyerekeket) szisztematikus munkára szoktatni, tanítani. A megoldást még nem találtuk meg, pedig Kodály (és sokan mások) szerint e nélkül zenetanulás, zenei műveltség nem létezik.

¹ Bevezető az Éneklő Ifjúság c. folyóirathoz 1941. In: Kodály: A zene mindenkié. Zeneműkiadó, Budapest, 1975. 176–177. o.

A jelen másik komoly problémája a mit hallgatunk, olvasunk kérdése. Ez már a XX. század első felében is probléma volt:

„Mintegy 1925-ig én is a szakzenészek rendes életét éltem, azaz semmit sem törődtem az iskolával, abban a hiszemben, hogy ott minden rendben van, tesznek, amit lehetnek, s akinek nincs hallása, az a zene számára úgyis elveszett. Ebből az illúzióból egy véletlen eset rázott föl. Egy szép tavaszi nap a budai hegyekben egy kiránduló lánycsaptra akadtam. Daloltak s én megálltam egy félórára és a bokrok mögül hallgattam őket. Attól, amit daloltak, egyre jobban elszörnyedtem, [...] s hirtelen megláttam, hogy a jövő nemzedék nevelői és anyái az analfabétaságnál is rosszabb, teljes zenei züllöttségben nőnek fel.”²

Mit mondhatunk akkor ma, amikor a média folyamatosan önti a fiatalokra az igénytelen, színvonalatlan zenét? Mit tehetünk ma, amikor nyilvánvaló, hogy a média megkeverülhetetlen, és hatása minden korábbinál jelentősebb? Mit tehetünk ma, amikor a fenti problémák együttesen gyakorlatilag lehetetlen helyzetbe hozzák az énektanárokat? Mit tehetünk, amikor a kultúráról mégiscsak kiderül, hogy áru, és a legszínvonalasabb koncertek például pedagógusfizetésből aligha elérhetők? Mit tehetünk ma, amikor a felsőoktatásba egyre több fiatal kerülhet be (ami, természetesen nagyszerű dolog), de ennek az is a következménye, hogy a felsőoktatás átlagszínvonala csökken, így – illetve a pálya vonzerejének csökkenése miatt is – a perifériális tantárgyak tanerőgárdája (mint például az ének-zene) egyre több nem kompetens tanárral bővül?

A helyzetet meg kellene oldani, de még nem találtuk meg a megoldást. Növeljük az igényszintet? Csökkentsük a követelményeket? Hogyan alakítsuk a tananyagot ahhoz, hogy a jelen módszertani követelményeinek megfelelhessen az óra vezetése?

Az egyik „kézenfekvő” megoldás: karizmatikus, a gyermekre komoly hatással bíró tanárookra van szükség. Régen is így volt ez. Ám:

„Ebben a teremben történt, nem is olyan régen, vagy 12 éve. Bartók zongorázott. A teremben majdnem csupa fiatalság. Minden darabja után fergeteges taps. Egyre jobban belemelegedett a játékba, a terem a tapsolásba. Egyik darabját, amelyik után különösen heves és hosszas volt a taps, szokása ellenére megismételte. Ekkor furcsa dolog történt: a lelkes közönség az én nevemet kezdte kiabálni. Nem értettük, miért. Végre valaki rápillant a műsorra, megvolt a magyarázat. A következő darab tőlem lett volna. A közönség nem vette észre, hogy ugyanazt a darabot hallotta másodszor, s a következő darab szerzőjét hívta. Bartókot lehangolták az efféle esetek.”³

² Kodály: Vidéki város zeneélete 1937. In: Kodály: A zene mindenkié. Zeneműkiadó, Budapest, 1975. 129. o.

³ Bartók és a magyar ifjúság. 1946. In: Kodály: A zene mindenkié. Zeneműkiadó, Budapest, 1975. 233. o.

Nagyon tanulságos az iménti pár mondat. Az ugyan közhely, hogy a fiatalok régen sem voltak jobbak, mint ma, de az elgondolkodtató, hogy még Bartók sem volt olyan hatással a figyelmükre, koncentrációjukra, hogy észrevegyenek egy zenei ismétlést. Ráadásul a zárómondat azt is sejteti, hogy nem elszigetelt esetről van szó. Ha Bartók tanítványai a Zeneakadémián nem voltak elég figyelmesek, akkor vajon mit várhatunk el a közoktatás tanáraitól, tanulóitól?

Mindezek mellett ugyanakkor komoly teljesítménykényszer is jellemzi a fejlett társadalmat mind a felnőttek, mind a gyermekek körében. Futószalagon gyártjuk a csodagyerekeket, akik elkápráztatnak minket valószínűtlen ügyességükkel. A vágy, hogy megmutassuk gyermekünk, unokánk ügyességét, tudását, persze szintén nem újdonság:

„Ami pedig azt illeti, hogy a kisdedek minden nehézség nélkül éneklük a hétfokú dúr-dallamokat, amikkel eddig tömte őket az iskola és az óvoda: igaz éneklük szegények, csak ne kérdezzük, hogyan?

Nemrég egy büszke nagypapa elénekeltette előttünk két, 4 és 5 éves unokájával az óvodában tanult erdélyi és délvidéki indulót. A szöveget még elég ritmikusan mondták el, de a dallam valóságos torzkép volt: egyetlen hangja sem volt a helyén, nem is lehetett, hisz messze meghaladta a kis hangok terjedelmét. De ha nem is követ el minden óvónő ilyen égbekiáltó bűnt, mint efféle dallamok betanítása, a gyermek hangterjedelmén belül maradó diatonikus dallamokban észreveszi a finomabb fül, hogy minden félhangtávolság bizonytalan, ingadozó, és csak az egész kivételes hallású gyermekeknek sikerül tisztán. [...] A pedagógia akkor értelmes, ha nem halmozza idő előtt a nehézségeket.”⁴

Körbe-körbe járunk. Azt látjuk, hogy a problémák mit sem változtak az elmúlt 50-70 évben. Talán Kodály ismerte fel őket elsőként, kidolgozott egy módszert, koncepciót a megoldásukra, de megoldanunk a gondokat nem sikerült. Vajon lesz, jön olyan formátumú ember, aki a mai viszonyokra tudja alkalmazni a Kodály-koncepciót? Avagy aki kidolgoz egy másikat, a jelenkorhoz illeszkedőt, a jelenben működőt? Nem feledhetjük, hogy Kodály még a számítógép totális térhódítása előtt élt. Senki nem láthatta előre a számítástechnikai forradalommal együtt járó változásokat.

„A napilapokban hasáboakat olvasunk X. Y. zongoraművésznő jelességei és hiányairól, holott ez magánügye az illető hölgynek és tanárának. Óvodáról, nem emlékszem, hogy napilapban olvastam volna valaha. Pedig elsőrendű közügy. Az óvoda oly tényezője a nevelésnek, amit a leggondosabb magánnevelés sem pótolhat: a hasonló korúak

⁴ Gyermekdalaink magyarságáról. 1943. In: Kodály: A zene mindenkié. Zeneműkiadó, Budapest, 1975. 203. o.

*társadalmában az emberi közösségbe itt illeszkedik be a gyermek. [...] Ezért helytelen az ún. jobb körök idegenkedése az óvodától. Olyasmitől fosztják gyermekeiket, amit másképpen nem tudnak megadni nekik.*⁵

Ehhez a problémához egy gyakorlati kérdés társul. Kit vegyünk fel egyetemre, óvóképzőre? Minden jelölt alkalmassági vizsgát tesz. Ijesztő az ének-nemtudás. Mint szülő, talán senki sem szeretné a gyermekét olyan óvodába adni, ahol az óvónők nem tudnak énekelni élvezhető formában egy népdalt. Márpedig ha szigorúak lennénk az alkalmassági vizsgán, akkor elfogynának az óvodapedagógusok, mert csak a jelentkezők piciny hányadát vehetnénk fel. Különösen fontos lenne a sok jól éneklő óvónő a következő idézet fényében:

*„Nekünk tömegeket kell a zenéhez vezetni. A hangszerkultúra sohasem lehet tömegkultúra. [...] Hát csak hegedűnyaggatás, zongoracséplésen át vezet út a zene szent hegyére? Bizony, gyakran inkább melléje vezet. [...] Van a gégetekben olyan hangszer, hogy szében szól a világ minden hegedűjénél, csak legyen, aki megszólaltassa! Ezzel a hangszerrel eljuthattok a legnagyobb zenei géniuszok éltető közelségébe, csak legyen, aki vezet!”*⁶

Tömegeket a zenéhez vezetni csak sok-sok jó tanárral lehet. Érdekes, hogy Kodály milyen élesen állást foglal az éneklés mellett a hangszertanulással szemben. Élt benne az idealista, a humánus ember, aki egész népét fogja tanítani. Jól látta, és ez ma sincs másképp, hogy a hangszertanulás csak egy szűk réteg igénye. Azonban a tömegoktatás a zene területén nem működik. Lehet, hogy a nem megfelelő tanárok miatt nem, de lehet oka az is, hogy valami olyat szeretne elérni, amire még éretlenek vagyunk. Számos példát látunk a történelemben és az egyedfejlődésben is arra, hogy a fejlődési fokozatokat nem lehet átugrani. És ez a kudarc sajnos annak ellenére igaz, hogy napjainkban szinte minden fiatal zenét hallgat. De a nagy többség csak hallgat, és azt is háttérzene funkcióval. Lehetne arról vitatkozni, hogy a zene, amit hallgatnak, építő zene-e – erről később még lesz szó –, de ez egy másik dolgozat témája is lehetne. Az azonban bizonyosnak látszik, hogy még az ilyen mértékű passzív zenehallgatás sem segít az éneklés, a zene aktív művelésének kialakulásában, abban, hogy átjárja a gyereket a „nagy zene éltető árama”. Hiszen:

*„Aki ízlés nélkül ruházkodik, testi épségét még nem veszélyezteti. De a művészetben a rossz ízlés valóságos lelki betegség, amely kiejti a lélekből minden lelki fogékonyságot. Elzárja a remekművekkel való érintkezéstől s így a belőlük áradó éltető fluidumtól, amely nélkül a lélek sorvad, összezsugorodik s az ember egész lényre sajátos bélyeget kap. Ez a betegség felnőtt korban többnyire gyógyíthatatlan. Az iskola dolga lenne megadni a védőoltást a mételty ellen.”*⁷

⁵ Zene az óvodában. 1941. In: Kodály: A zene mindenkié. Zeneműkiadó, Budapest, 1975. 182. o.

⁶ Gyermekkarok. 1929. In: Kodály: A zene mindenkié. Zeneműkiadó, Budapest, 1975. 54. o.

⁷ Gyermekkarok. 1929. In: Kodály: A zene mindenkié. Zeneműkiadó, Budapest, 1975. 48. o.

Rossz érzés olvasni, hogy kilencven év alatt szinte semmi nem változott. Az ízléstelenség, a közönségesség eluralkodik, az iskola pedig tehetetlen. Számtalan reformprogramon estünk át az elmúlt évtizedekben, a pedagógusok mégis egyre keserűbbek, eszköztelenebbek. A néhány ún. tanuló iskolát leszámítva drámai történeteket hallunk a közoktatásból. Több iskolában is tanítva tapasztalatból tudom, hogy a pedagógusok zöme lojális az iskolájához, megkockáztatom, hogy a zűrös eseteknek csak a piciny töredékét ismerjük.

„Ha a legfogékonyabb korban, a 6-ik és 16-ik év közt egyszer sem járja át a gyermeket a nagy zene éltető árama: akkor később már alig fog rajta. Sokszor egyetlen élmény egész életre megnyitja a fiatal lelket a zenének. Ezt az élményt nem lehet a véletlenre bízni: ezt megszerezni az iskola feladata.

Nem mondom, hogy a mai keretek közt megoldhatja ezt az iskola. Magától értetődőnek tartom, hogy a keretek lényegesen változni fognak. Legalábbis olyan utat kell megtennie az énektanításnak, mint amelyet a torna tett a régi „tornamester”-től a testnevelő tanárig. Én bizonyára nem sokallom, ami a testnevelés terén az utóbbi években történt. Sőt keveslem. Addig nem beszélhetünk testnevelésről, míg a gyermek mindennapi tornája után le nem moshatja magát tetőtől talpig az iskola kristálytiszta medencéjében.

De ne feledkezzünk meg a lélekről sem. Az iskolának maholnap úgyis szembe kell szállnia azzal a sportörülettel, amely világeseménynek nézi az 1/10 mp-es rekordjavítást és az emberiség tetejének a boxbajnokot.”⁸

Kodálytól (is) tudjuk, hogy az akkori iskolarendszer énekoktatása igen elavult volt. Mai szemmel nézve nemcsak az énekoktatás, hanem az egész korabeli iskolarendszer, illetve tanítási módszertan (nádópálca, számárpád stb.) már vállalhatatlan. Érdekes, hogy akkor is és ma is a testnevelés a viszonyítási tantárgy. Az iskolák kristálytiszta medencéje tán utópia, de tornatermeket, vizesblokkokat egyre több intézmény kap. Azonban van a fenti idézetben egy másik nagyon fontos gondolat is. Jelesül az, hogy hogyan lehetne a mai fiataloknak az egészségtelen versengés helyett valami más célt adni. Hogyan lehetne az exponenciálisan gyorsuló világunkban lassítani? Hogyan lehetne bevezetni a gyerekeket egy ma nagyon divatjamúltnak tűnő zenei világba, amelyben olyan élményeket kaphatnának, amiről nem is álmodnak? És amire Kodály legrosszabb álmaiban sem gondolt: ma már 1/100 mp-es különbségeket is mérnek, és a bokszt kisasszonysport a pankrációhoz vagy a ketrecharchoz képest. És bizony ezeknek óriási publicitása és nézettsége van. Hogy jön így a képhe a h-moll mise (lásd később)?

⁸ Gyermekkarok. 1929. In: Kodály: A zene mindenkié. Zeneműkiadó, Budapest, 1975. 49. o.

„Az ének ma: Hamupipőke az iskola tárgyai közt. Pedig hiába: ő érte jön el a királyfi, csak az ő lábára illik a cipő.

Egy tárgy sem szolgálhatja úgy a gyermek testi-lelki javát.”⁹

Ezt a gondolatot mi, énektanárok osztjuk. Rajtunk kívül még néhányan (köztük neves agykutatók, mint pl. Hámori József, Freund Tamás) vallják ugyanezt, de ez még így is nagyon szűk kör. Hamupipőke mesefigura. A mesében a legszegényebb, a leghányatottabb sorsú hős végül elnyeri a királyfi, avagy királylány kezét és a fele birodalmat. Vajon a valóság hasonlíthat a mesére? Vajon eljön az idő, amikor megszeliődnek az emberek, és fölemelik a mostohatestvért a porból? Hihetünk felnőtt fejjel a mesékben? Pedig milyen szükség lenne rá:

„Van-e jobb szemléltető eszköze a társadalmi szolidaritásnak, mint a kar? Sokan egyesülnek valaminek a megvalósítására, amit egyes ember, ha mégoly tehetséges, egymaga nem tud megvalósítani. Ahol mindenkinek munkája egyaránt fontos s ahol egyetlen ember hibája mindent elronthat. Nem akarom azt állítani, hogy az angol társadalom példátlan szolidaritását, az angol egyén fegyelmezettségét az énekkarok teremtték meg. De valami összefüggés lesz közte és a 600 éves karkultúra közt. Aminthogy az angol és magyar munkás közti különbség egyik oka az, hogy az angol éneklő, ismeri Bach h-moll miséjét is.

Hogy a magyar nem szeret egyesülni: oly végzetes nemzeti hiba, aminek a javítására minden eszközt meg kellene ragadni.”¹⁰

Mondhatnánk erre röviden: nincs új a nap alatt. De talán mégis fontos leírni sokszor, százszor, ezerszer ugyanazt, hogy valahogyan eljuthasson minél több emberhez a gondolat: egymásra vagyunk utalva, egymásra figyelés nélkül nem megy, az együttes munka felelősség. Felelősség, ahol mindenki a lelkiismerete és legjobb tudása szerinti legjobb minőséget hozza létre, ahol igenis a nemtörődomséggel tönkre lehet tenni mások munkáját, erőfeszítését. A mai individualista korban ez nagyon időszerűtlen gondolat, de úgy tűnik már Kodály idejében is az volt. Tartok tőle, hogy az azóta eltelt időben nem mi kerültünk közelebb az angol munkás kulturáltsági színvonalához, hanem ők közelítenek mihozzánk. Félreértés ne essék: nyilvánvaló a mai életszínvonal sokkal magasabb volta. De látnunk kell azt is, hogy időközben elveszítettünk valamit, amire pedig nagy szükségünk lenne a harmonikus életvezetéshez. Talán a mai technikailag igen fejlett világban a lélek szorul háttérbe (?):

⁹ Gyermekkarok. 1929. In: Kodály: A zene mindenkié. Zeneműkiadó, Budapest, 1975. 50. o.

¹⁰ Gyermekkarok. 1929. In: Kodály: A zene mindenkié. Zeneműkiadó, Budapest, 1975. 50–51. o.

„A művészetnek ugyanis nem a technika a lényege, hanem a lélek. Mihelyt a lélek szabadon, akadályok nélkül közölheti magát, előáll a hiánytalan művészi hatás. Annyi technikát, amennyi a gyermeki lélek szabad megnyilatkozására elegendő, jó vezető keze alatt minden iskola könnyen elsajátíthat.

A Wesselényi utcai fiúk egyenként bizonyára nem tudnak úgy énekelni, mint Gigli. De viszont Gigli egymaga nem tud úgy énekelni, olyan természetű hatást kelteni, mintők százán együtt. Csak cél és eszköz legyen összhangban, ha ég a lélek tüze, mindig elérhető a művészi tökéletesség. Enélkül a legnagyobb virtuózkészség is csak hideg gépezet.

A tiszta lelkesedés, naiv ösztön, ami felnőtt művésznél ritka adomány: minden egészséges gyermekben megvan. Néhány évi technikai előkészítés után a gyermek abszolút művészi mértékkel mérhető eredményt érhet el.”¹¹

Itt, ha nem vigyázunk, nem értelmezünk pontosan, csapdába kerülhetünk. Hiszen ma mindenki, bárki szabadon, akadályok nélkül közölheti magát. Ezek szerint semmi probléma? Nehéz kérdés. Ismerjük azokat a rendkívüli előadókat, akik különösebb háttér-tanulmány nélkül is megszólítják a hallgatóságukat, kisugárzásukkal betöltik a közvetítő szerepét. Azt is tudjuk azonban, hogy amikor ez kiderül róluk, onnantól kezdve milyen alázattal és aprólékos munkával fejlesztik magukat. Ilyen előadóból nagyon kevés van, és ez nagyon különbözik attól a ma divatos dologtól, hogy mindenki szeretné megmutatni magát, teljesen alaptalanul érezve magában egyfajta közvetítő, avagy ”érzékeny művész” attitűdöt. A legszörnyűbb, hogy a média nem segít ezt normál mederbe terelni, hanem ezekből a szerencsétlen emberekből tartja fenn – nem is rosszul – magát.

„A rádió csak zenepótlékot nyújt, aki valóságnak veszi, sohasem tudja meg, mi az igazi zene. Másik nem kisebb veszedelme a rádiónak, hogy teljes passzivitásba visz. Minek vesződjön hangszergyakorlással az, akinek úgylis kevés az ideje? Csavar egyet a gombon, s a legnagyobb művészeket hallgathatja. Igaz, hogy harmadkézből. Rádión átvitt gramofonlemezről. Így a zenével való kontaktus egyre felületesebb és természetellenesebb lesz.”¹²

Ezt 1937-ben mondta Kodály. Még nem volt televízió. Ha már a rádió ilyen passzivitásba ránt (pedig ott nincs kép, tehát például mesék esetében a csak hallott szövegre még bekapcsol a gyerek fantáziája), mit válaszoljunk a jelen kihívásaira? A fiatalok a napjainkra kivirágzott virtuális élet, virtuális valóság csapdjából nehezen tudnak szabadulni. Legyen minden, de csak mértékkel? Haladjunk az arany középúton? Vajon megvalósítható ez? A videójátékok és MP3-ak, MP-4-ek korában, amik beszippantják a használókat, rajongókat, mit tehetünk? Milyen alternatívát tudunk felmutatni, amit egy iskolás követni is fog? Hiszen a zenetanulás – illetve bármilyen tanulás – hosszú távú, fárasztó, kitartást

¹¹ Gyermekkarok. 1929. In: Kodály: A zene mindenkié. Zeneműkiadó, Budapest, 1975. 51. o.

¹² Vidéki város zeneélete. 1937. In: Kodály: A zene mindenkié. Zeneműkiadó, Budapest, 1975. 126. o.

igényel. Hogyan lehetne ez vonzó? Avagy minden csak marketing kérdése? Hiszen fiatalok tömegei gyakorolnak naponta óraszám a gördeszkán. Nem mondhatnánk, hogy ne lennének kitartóak. Sőt: a gitárt, dobos is nyúzzák rendületlenül. Tanárhoz nem mennek, de ők rengeteget gyakorolnak. Az sem zavaró, hogy legtöbbjük nem jut nagyon messzire az effajta tanulással. Még így is megérinti őket a zene. Lehet, hogy a tanár „intézményében” van a hiba? Jobban szeret a ma embere mindent önerőből saját maga megtanulni? Avagy milyen legyen a XXI. század tanára? Legyen virtuális? Mindenfajta emberi kontaktus a virtuális téren át természetellenes. Természetellenesen élünk. Egyrészt pusztítva a természetet, másrészt menekülve önmagunk elől, a virtualitásba fordulva.

Kodály a pedagógia, zenei nevelés témakörön keresztül szélesebb spektrumban is reflektál a társadalmi problémákra, mely gondolatok szintén aktuálisak napjainkban is:

„Ezer éve Európához tartozunk. Ha nem akarjuk, hogy ezt kétségbevonják, magunkévá kell tennünk a nyugateurópai zenei hagyomány minden értékét. [...] Nekünk azonban nemcsak európai, hanem egyben magyar zenészeket kell nevelnünk. Ezért a magunk külön zenei szentkönyvét is meg kell ismerniök és magukba szívniök (ti. a tanítványoknak. K.S.). Értem a régi népzene kincseit. Csak az európai és magyar hagyomány egybeolvasztása hozhat létre olyan eredményt, amely a magyarság számára is jelent valamit.”¹³

Az idézet utolsó mondata nagyon tiszta. Határozottan kijelenti: tegyük magunkévá a nyugati hagyomány értékeit. És természetesen állítsuk melléje a sajátjainkat. A kettő nagyszerűen együtt tud létezni, élni. Sőt:

„Idegen kultúra hatása nélkül elsenyved a nemzeti kultúra. Éppen a legnagyobb nemzeti mozgalmak egy-egy megelőző nagy idegen behatás következményei voltak. A németalföldi zene Olaszországban megteremtette Palestrinát, az olasz zene Párizsban Lully-t, Drezdában Schützöt. A magyar irodalom újjászületését is idegen irodalmak termékenyítő hatása indította meg. Sőt: idegen vérből is támadhatnak a nemzeti művészet teremtői. Lully mellett egész sor más példa van erre. Nekünk is megvannak a magunk idegen eredetű művészei, akiknek helye örökre ott van a magyar Pantheonban.”¹⁴

Érezzük, hogy mennyire fontos a kitekintés, a keveredés. Mindazonáltal:

¹³ Tizenhárom fiatal zeneszerző. 1925. In: Kodály: A zene mindenkié. Zeneműkiadó, Budapest, 1975. 24–25. o.

¹⁴ Tizenhárom fiatal zeneszerző. 1925. In: Kodály: A zene mindenkié. Zeneműkiadó, Budapest, 1975. 30–31. o.

„Mi a magunk lábán akarunk állni, és az egész világ kultúrájából azt akarjuk felszívni, ami nekünk használ, ami minket táplál, erősít. Amiből megtanuljuk a magunk lényegét minél teljesebben kifejezni. Nem akarunk többé zenei gyarmat lenni. Nem akarunk idegen zenekultúrát majmolni. Megvan nekünk a magunk mondanivalója, a világ kezd már ránk figyelni.”¹⁵

Ez a zeneszerzés területén olyan remekül megvalósult, hogy azóta az egész világ ismeri Bartók nevét, de az utódok közül is még jó néhányat, pl. Ligetit, Eötvöst, Kurtágot és örömünkre még folytathatnánk a felsorolást. Talán nem mindegyikük érett munkáiban találjuk meg a magyar népzenei gyökereket, de a Zeneakadémiáról indultak, ahol képzésükben helyet kapott a magyar és európai zene egyaránt. Hogyan is lehetett volna más-ként, hiszen:

„Ellentmondásnak látszik, de igaz: minél több közünk van az európai kultúrához, annál nagyobbra nő a magunké is. Elég nagy költőinkre gondolnunk. Petőfi 25 éves korára még csak németül, franciául, angolul tanult meg a latin mellett. Ha tovább él, bizonyára társa lesz Aranynak görög és olasz tanulmányjaiban. Az elzárkózás, műveletlenség a nemzeti vonásokat is elsorvasztja.”¹⁶

Csodálatos gondolat a hazai és európai kultúra szimbiózisa. Ugyanakkor milyen nehéz ma az oktatásban megvalósítani. Amikor Kodály a fentieket mondta, a tanulás kiváltság volt. Ma minden gyerek kötelessége. Régen, aki tanult, pontosan tudta, azért teszi, hogy jobb, magasabb minőségű, illetve könnyebb élete legyen. (Amennyiben feltételezzük, hogy az irodai munka könnyebb, mint egész nap a bányában, vagy a földeken dolgozni. Szerintem könnyebb). Ma a könnyebb élet adott. Majdnem mindenki érettségizhet, és igen nagy százalékban tovább is tanulhat valamilyen egyetemen. A nehéz fizikai munkát végzők aránya sokkal alacsonyabb, mint száz évvel ezelőtt. Fontos lenne tanulási motivációhoz segíteni a gyerekeket, megéreztetni velük a tudás nagyszerűségét. Megtanítani őket arra, hogy képességeiket próbálják kihasználni, illetve a céltalan lödörgés, ide-oda csapódás helyett találják meg azt a területet, amelyben kibontakoztathatják a tehetségüket. Szélesebb kínálatot nyújthatunk nekik, ha az egész európai kultúrtörténetet felkínáljuk a saját történelmünk, művészetünk, hagyományaink mellé. Hiszen tudjuk, ha európai történelmet tanítunk, akkor magunkat is tanítjuk, hiszen mi is Európa része vagyunk.

Kodály nem láthatta a kötelező tanulással (tankötelezettséggel) járó negatív hatásokat. Nem láthatta az életszínvonal-növekedéssel járó motivációvesztést. Ezért, bár óvatosan, mégis nagyon optimistán tekint a jövőbe:

¹⁵ Tizenhárom fiatal zeneszerző. 1925. In: Kodály: A zene mindenkié. Zeneműkiadó, Budapest, 1975. 31–32. o.

¹⁶ Mi a magyar a zenében? 1939. In: Kodály: A zene mindenkié. Zeneműkiadó, Budapest, 1975. 153. o.

„Jósolni nem tudunk. De ha a szaktanítás elve 1968-ra, száz évvel a népiskolai törvény születése után megvalósul az életben is: bizton remélhetjük, hogy mire 2000-et írunk, minden általános iskolát végzett gyermek folyékonyan olvas kottát. Nem nagy vívmány. De ez csak külső jele lesz annak, ami addigra bizonyosan kifejlődik s ami akkor majd joggal viseli nevét: a magyar zenekultúrának.”¹⁷

Visszatértünk a kezdeti gondolatokhoz. Itt állunk tanácstalanul, és érezzük, tudjuk, látjuk, hogy valahol valami elveszett. Még a kodályi külső jel sincs sehol. Fel kell tennünk egy kérdést: mi a (magyar) zenekultúra? Lehet, hogy minden teljesen megváltozott? Zenekultúrának kell tekintenünk az állandó háttérzene-hallgatást? A világ sok területén állítják a szakemberek, hogy a valósághoz igazodjunk, abból vezessük le a tételeinket, ne az álmainkból. A valóság az, hogy nem lehet megkerülni a zenét, mindig mindenhol hallatszik valamilyen muzsika. A hallható zenék minősítése ingoványos terület, ki vehetné magának a bátorságot meghúzni a határvonalat: ez még zene, az már csak zörej. Ahogyan minden ember lelke mást kíván, úgy találja meg mindenki magának azt a fajta zenét, amit ő fontosnak érez a saját személyisége harmonikus létéhez. Létezhet-e úgy is, hogy valaki sosem látott kottát? Mondhatjuk azt, hogy igazán elmélyedni csak akkor lehet, ha műveljük is – lehetőleg minél igényesebben – a zenét? Vajon azok az emberek, akik sosem tanultak hangszeren játszani, esetleg kórusban sem énekeltek, de rengeteg művet felismernek egészen rövid részlet alapján is, azok az emberek ezeket a műveket hogyan élik meg? Mit adnak nekik a remekművek? Avagy azok, akik ún. komolyzenét sosem hallgatnak, de a sokunk által elvetett stílusok közül valamelyikben, némelyekben otthon vannak, vajon ők mit élnek meg a zenéből? Mondhatjuk, hogy ez bizony nem a zenekultúra igazi hatása? A Kodály által említett tanítóképzős lányok tényleg teljes zenei züllöttségben nőttek fel? Mi elefántcsont-toronyban élő „komoly” muzsikuskok, mondhatjuk, hogy igen, mert nem tudják, mi maradt ki az életükből. De vajon mindenki készen áll már arra, hogy erre a nehéz zenei útra lépjen? A családok, az iskola, a pedagógusképzés arra tereli a gyereket, hogy belevágjon ebbe a bizony nagyon nehéz kalandba? Attól tartok nem. Nem tudjuk a zenét kivenni a társadalom általános színvonalából, és más ütemben vagy irányban alakítani azt (most ne érintsük azt a témát, hogy fejlődik-e az emberi társadalom, avagy nem, de azt talán mondhatjuk, hogy változik). A kérdés, hogy merre tartanak napjainkban a társadalmi változások. Elítélhetjük-e a társadalmi átalakulásokat, ha nem az általunk elképzelt irányba haladnak? Hogyan változtassuk meg (megváltoztassuk-e) az elképzeléseinket, feladatainkat a felismert megváltozott körülmények hatására? Avagy fogadjuk el, hogy az értő zenetanulás régezkultúra (egyáltalán, mindkét fogalom pontosan mit jelent?), nem kell tömegtermékké tenni? A tömeghasználatban lévő zenei panelek tökéletesen kielégíthetik az emberek lelki szükségletét? Hiszen ezek azok a panelek, amelyekkel a klasszikus nagyok is dolgoztak.

¹⁷ 100 éves terv. 1947. In: Kodály: A zene mindenkié. Zeneműkiadó, Budapest, 1975. 251. o.

Tulajdonképpen örülhetünk, hogy ezek ismerete, szeretete általánossá vált. Például olyan harmóniák, amelyek a romantika korában merésznek, szokatlannak tűntek, ma mindenki számára természetesek. A tömeg követi az úttörőket, és nem is túl nagy lemaradással. Úttörőkre ma is szükség van. Ők egy szűk réteg, akik már messzebb járnak. Mindig lesznek, akik már messzebb járnak. Ez szükséges, és örömteli. De nem lehet hozzájuk mérni az átlagembert. Hiába edzünk sokat, nem fogunk úgy futni mint Usain Bolt, és nem fogunk úgy úszni mint Michael Phelps. És nem fogjuk úgy érteni, hallani, művelni a zenét, mint pl. Perényi Miklós, Kocsis Zoltán, Ránki Dezső, avagy Szokolay Sándor, Kocsár Miklós, Orbán György, és szerencsére ezt a felsorolást is még hosszan folytathatnánk.

Legyünk türelmesek. Változik a világ, változik benne a zene szerepe, funkciója is. Lehet, hogy valami majdnem elvész (mert nincs rá tömeges igény), de lesz helyette más. Ami majdnem elveszni látszik, azt őrizzük, ha fontosnak érezzük, hátha egyszer keresni kezdik. Nagyon fontos, hogy ha egyszer igény lenne, lesz rá, akkor megtalálják. Az őrzés sem kis feladat. De – úgy hiszem, remélem – mindig lesznek őrzők. Mindig lesznek akik, vélhetően rivaldafény nélkül, szilárdan állva őrzik azt az értékrendet és az ehhez szükséges tudást, amire látszólag ma nincsen tömegigény, de talán eljön az idő, amikor rádöbbenek az emberek valami fontos dolog hiányára, és a zene újra előtérbe kerül.

„A zene célja nem az, hogy ítéletet mondjunk róla, hanem, hogy táplálkozzunk vele. A zene lelki táplálék és semmi mással nem pótolható. Aki nem él vele: lelki vérszegénységben él és hal. Teljes lelki élet zene nélkül nincs. Vannak a léleknek régiói, melyekbe csak a zene világít be.

A zene rendeltetése: belső világunk jobb megismerése, felvirágozása és kiteljesedése. A népek legendái isteni eredetűnek tartják. S ahol az emberi megismerés határait érjük, ott a zene még túlmutat rajtuk, olyan világba, melyet megismerni nem, csak sejteni lehet.

Nem minden zene ilyen. Sőt többsége annak, amit naponta szerte a világban hallunk: a mindennapok, hétköznapiak, emberi gyarlóságok zenéje – nem is érdemli a zene nevet. A zenei önképzésnek és egymásképzésnek nem lehet más célja, mint keresni az utat a jobbnál jobb zene felé, s ezzel szolgálni az egész nemzet lelki emelkedését.”¹⁸

Kodály is feszegeti ezt a kérdést, és – érzésem szerint – itt nem teljesen egyértelmű. Ha nem mondunk ítéletet, akkor miről mondhatjuk, hogy nem is érdemli a zene nevet? Amikor általunk kevésbé értékelt zenére ezrek ringatóznak, akkor mi az a valami, ami szemmel láthatóan kielégít valamilyen tömegigényt? A kérdés megint felvillan: hol húzzuk meg a határt? Mi az, ami segíti önmagunk jobb megismerését (most felvirágozásról,

¹⁸ Mire való a zenei önképzőkör? 1944. In: Kodály: A zene mindenkié. Zeneműkiadó, Budapest, 1975. 216. o.

kiteljesedésről még ne is beszéljünk), és mi az, ami csak az ösztönöket elégíti ki? Kinek mi(lyen zene) segít járni ezen a nagyon nehéz úton? Mindenkinél ugyanaz a recept? Van biztos recept? És ha lenne is, hogyan lehetne ezt mindenkivel elfogadtatni? Hisz olyan – európai kultúrkörben nyilvánvaló – alapvető normákat sem tudunk egységesen betartani (és szándékosan nem a betartatni szót használom, mert az már nem az önszántunkból megvalósított eset), hogy ne ölj, avagy szeresd felebarátodat. Akkor hogyan várhatnánk el, hogy ilyen bonyolult kérdésben konszenzusra jussunk?

Ennek a dolgozatnak a végén (is) illene megoldási javaslattal előállni. Nagy feladat ez, és nagy felelősség. Véleményünk lehet, van is, de ki veheti ma a bátorságot, hogy a véleményét olyan általános érvényűvé tegye, mint annak idején Kodály? És vajon Kodály ebben a megváltozott, felgyorsult, sokak szerint önmagát pusztító rendszerben ugyanazt javasolná, mint hetven éve? Esetleg még inkább ráerősítene a lényeges pontokra?

Úgy érzem, napjainkban mások a prioritások. Ráadásul a média egyik oldala azt harsogja a fülünkbe, hogy valósítsuk meg, teljesítsük ki önmagunkat, a másik oldaláról pedig azt halljuk, hogy mindent csak könnyedén, lazán, örömmel. Ez a kettő együtt nem működik (kivételek természetesen mindig akadnak). És mert nem működik, az emberek sokasága talajt veszített, elveszítve lelkéből a harmóniát. Mi ott állhatunk közöttük, őrizhetünk valamit, a zenét, az utat, amiről azt gondoljuk segíthet, és türelemmel várhatjuk, lesz-e vajon igény, felismerés arra, hogy ezt a módszert válasszák mások is az úton való haladáshoz. Tévedés ne essék, nem állítom, hogy ez az egyetlen út. Sokan állnak még másik – szintén hatékony – utat javasolva. Igaz ez akkor is, ha a zene a lélek olyan régióiba is behatol, ahová a szó már nem jut el. De – kérdezhetjük Luciferrel – azok, akik ezeken az utakon járnak, vajon szignifikánsan előrébb tartanak önmaguk megismerésében? A mi lelkünkben ott van a harmónia?